

Andrijana S. Đordan

Maja M. Ćuk

Fakultet za strane jezike

Alfa BK univerzitet, Beograd

TEMELJCI ŠPANSKE PIKARESKE- *LASARILJO I BUSKON I* TEMA ČASTI

Apstrakt: Ovaj rad bavi se temom časti u dva stožera podvrste pikarskog romana – *Lasarilju* i *Buskonu*. Nakon uvoda u kom se daje pregled razvoja španskog romana u 16. i 17. veku i prikaza ključnih podvrsta, detaljnija pažnja posvećena je upravo pikarskom romanu kao nacionalnoj podvrsti. O odabranim predstavnicima izneti su svi bitniji faktografski podaci, formalne i sadržinske odlike. Fokus rada je na obradi teme časti u ova dva dela, posmatrane kako kroz lik protagoniste, antijunaka – pikara (*picaro*), tako i kroz porodični i celokupni društveni kontekst u koji je smešten. Naročito naglasak je na raslojavanju ideje časti na spoljašnju – materijalnu i unutrašnju – ljudsku i moralnu.

Ključne reči: pikarski roman, pikar, tema časti, *Lasariljo*, *Buskon*

Španski romanu u 16. i 17. veku – osvrt na podvrste

Osnovna ideja koja određuje razvoj proze u zlatnom veku (*Siglos de oro*) je Horacijeva maksima spoja koristi i uživanja, koje treba da donese književno delo. Na ovaj način ono biva oslobođeno srednjovekovnog imperativa primernosti, po kome je svaka književna tvorevina trebalo da govori o nekoj uzvišenoj istini (moralnoj, političkoj, religioznoj) i bude primer vrline.

Preteče i književni preduslovi za rađanje španskog romana (*novela española*) nalaze se u *Selestini (La Celestina)* Fernanda de Rohasa (Fernando de Rojas), delu hibridnog žanra (između drame i romana), ali i u tokovima razvoja proze u Evropi- humanističkom i

neoplatonističkom uticaju, Erazmovom učenju, Bokačovom *Dekameronu*, Petrarkinoj idealizaciji prirode i ljubavi.

Kao rane podvrste romana u Španiji izdvajaju se viteški (*novela caballeresca*) i sentimentalni roman (*novela sentimental/amatoria*), da bi ovaj žanr nastavio da se razvija kroz pastoralni roman (*novela pastoril*), a zatim doneo i jednu autohtonu špansku formu- pikarski roman (*novela picaresca*). Pored navedenih podvrsta, javljaju se i vizantijski (*novela bizantina*), mavarski (*novela morisca*), alegorijski (*novela alegórica*) i kostumbristički roman (*novela costumbrista*).

Viteški roman je podvrsta idealističkog književnog toka, koja se oslanjala na srednjevekovnu tradiciju i krstaški duh. Osnovna tema ovog romana su pustolovine lutajućeg viteza (*caballero andante*), u koje se on upušta u ime ljubavi prema određenoj dami, a služeći kralju. Najznačajniji predstavnici ove podvrste su Martorelov (Martorell) *Tirant lo Blanc*, napisan na katalonskom 1499. godine, a preveden na kastiljanski 1511; *Amadís de Gaula* (1508); *Palmerín de Olivia* itd.

Sentimentalni roman za temu ima razornu moć ljubavi, a pisan je u prvom licu jednine, često u epistolarnoj formi. Radnja se odvija u dvorskoj sredini, a protagonisti su sami dvorani (nema likova iz naroda). Ton je lirski, žalostiv, a ishod je tragičan. Ova podvrsta obiluje alegorijom, pa se kao likovi često javljaju Muke (Trabajos), Tuga (Tristeza), Srce (Corazón) itd. Renesansno u ovom romanu ogleda se u preplitanju sakralnog i profanog, antičkih božanstava i hrišćanskih elemenata. Takođe su prisutni uticaji viteškog romana (uz razliku izostanka fantastičnih elemenata), francuskog romana i pripovetki, pesmarica, Dantea, Bokača i *Selestine*. Kao model ovog romana služi *Cárcel de Amor* Dijega de San Pedra (Diego de San Pedro).

Pastoralni roman je još jedna od manifestacija idealističkog toka. Njegova tema je ljubav, uz koju se daje statička slika prirode. Glavni akteri su pastiri (zapravo prerušeni dvorani), koji su stavljeni u okvir idealizovanog pejzaža, radnja je spora, a akcenat je na analizi osećanja i strasti likova. Često se s tokom glavne, prepliće tok neke umetnute priče, a gotovo uvek prisutni su fragmenti u stihu. Javljaju se i natprirodna bića (npr. nimfe). Rodonačelnik ove podvrste je renesansno delo *La Arcadia* autora Sanasara (Sannazaro), a najznačajnije špansko

ostvarenje je Montemajorov (Montemayor) roman *Los siete libros de la Diana*.

Pikarski roman pripada realističkom književnom toku, a o njemu će više biti reči u nastavku rada.

Vizantijski roman je avanturistička podvrsta. Obično govori o dvoje mladih, koji su u ljubavi, ali njihovoj sreći na put staje neka prepreka. Da bi je savladali, moraju da se razdvoje, upuštaju u rizična putovanja, doživljavaju brodolome, preživljavaju ropstvo, da bi na kraju opet bili zajedno. Ova podvrsta ima osnovu u antičkoj grčkoj književnosti. Neka od najznačajnijih njenih ostvarenja na španskom su *Selva de aventuras*, Heronima de Kontrerasa (Jerónimo de Contreras); *El peregrino en su patria*, Lopea de Vege (Lope de Vega) i Servantesovo (Cervantes) delo *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*.

Mavarski roman govori o suživotu Mavara i hrišćana na jedan idealizovan i optimistički način. Pripadnici ove dve zajednice žive kao komšije koje gaje prijateljske odnose, uzvišena osećanja i prevazilaze sve prepreke. Obično su u pitanju kraće forme pisane uz upotrebu obilja retoričkih sredstava i arapskih izraza. Dekor je detaljan- opisuju se običaji, navode stvarni toponimi (najčešće Granada i njena okolina) i poneki istorijski element. Glavni predstavnici ove podvrste su: *La historia del abencerraje y de la hermosa Jarifa* i *Guerras civiles de Granada*.

Prevazilaženje postojećih narativnih formi i njihova sinteza, 1605. godine dovešće do nastanka prvog modernog romana, Servantesovog *Don Kihota (Don Quijote)*. Ovo delo će doneti inovacije u narativnom postupku i strukturi i dati nesumnjiv doprinos svetskoj književnosti.

Pikarski roman (*novela picaresca*)- nacionalna podvrsta

Pikareska, kao žanr španske književnosti, čini se posebno interesantnom možda upravo iz razloga što je reč o izvorno nacionalnom žanru. Njegovi elementi vidljivi su u različitim književnim formama, od kojih je najznačajnija pikarski roman. Rodonačelnik ove podvrste, roman *Život Lasarilja sa Tormesa, njegove zgode i nezgode (La vida de Lazarillo de Tormes, y de sus fortunas y adversidades)*, pojavljuje se

polovinom XVI veka, tačnije 1554. godine. U datom trenutku niko nije mogao ni slutiti koliki će biti značaj ovog dela u istoriji španske književnosti. Još ako se uzmu u obzir sve misterije vezane za *Lasarilja* (anonimnost autora, polemike oko vremena nastanka) i činjenica da je prvog naslednika čekaio pedesetak godina, svakako da nije bilo onih koji su u ovoj tvorevini mogli prepoznati jedan od stubova temeljaca modernog romana.

Iako je *Lasariljo* hronološki prvi izdanak pikarskog romana, mnogi kritičari prvom suštinski bitnom manifestacijom ove podvrste smatraju *Gusmana* (*Guzmán de Alfarache*). Tako će se među književnim poznavaoicima oformiti grupa koja će prednost dati delu iz 1554, pozivajući se na tematsku i strukturalnu reprezentativnost, dok će druga kao svoj glavni argument imati razvijen lik protagoniste- pikara (*pícaro*), predstavljenog kroz lik Gusmana. Ni u ovom, kao ni u bilo kom drugom slučaju književne polemike, rešenje nije isključivo i jednostrano. Antonio Rej Asas (Antonio Rey Hazas, 1990: 14) insistira na stvaraocima, a ne na jednom stvaraocu pikarskog romana. Anonimnog autora *Lasarilja* smatra tvorcem sheme strukture i začetnikom lika protagoniste, dok Matea Alemana vidi kao onoga ko je kompletirao strukturu i definisao antiheroja. Dakle, poetika pikarskog romana, po mišljenju Rej Asasa, definiše se sumirajući odlike ova dva dela (Rey Hazas, 1990:14).

Kada je reč o formalnim osobinama pikarskog romana, Rej Asas (1990: 40) izdvojiće niz od deset ključnih:

- 1) Pseudoautobiografsku formu, odnosno pripovedanje u prvom licu jednine, gde je sam pikaro narator svoje životne priče;
- 2) Jedinstvenu perspektivu, odnosno pogled na realnost dat s tačke gledišta onog ko je i predstavlja- pikara;
- 3) Oblik pludijaloga, odnosno dijalektičkog odnosa čitalac-pripovedač, gde se protagonista direktno obraća čitaocu;
- 4) Upoznavanje čitaoca sa prošlošću i poreklom antiheroja. Kao neizbežni elementi javljaju se tzv. nečista krv, roditelji sumnjivog morala i doživotna obeleženost glavnog lika;
- 5) Vremensku evoluciju- život pikara predstavlja se od detinjstva do zrelog doba;

- 6) Vremenski dualizam- kako je protagonist taj koji govori o svom životu, dolazi do susreta dve vremenske perspektive- one zrelog pripovedača (iz koje se govori) i njegove prošlosti (o kojoj se govori);
- 7) Život sluga- pikaro je obavezno sluga brojnih gospodara;
- 8) Usmerenost epizoda ka jednoj osi- sve pojedinačne priče imaju zajedničku tematsku, konstruktivnu i ideološku nit;
- 9) Zatvorenu pripovest i otvorenu životnu priču- kako su sve epizode usmerene ka zajedničkoj osi, roman nudi zaokruženu priču, ali se život pikara tu ne završava. Pošto je protagonist i pripovedač, njegovi poslednji dani čitaocu ostaju nepoznati.
- 10) Dva modela kompozicije unutar iste poetike- isključivo narativnu shemu (gde se epizode odnose samo na zgode i nezgode pikara) i narativno-digresivno pripovedanje (gde se povremeno skreće sa putanje priče o protagonistu i ubacuju se pripovedačke celine formalno i tematski udaljene od srži romana). Primer za prvi model su *Lasariljo* i *Buskon*, a za drugi *Gusman*.

Većina pikarskih romana obično donosi i niz uverljivo prikazanih likova među kojima se ističe lik samog protagoniste. Novi prozni junak kombinacija je realnih elemenata preuzetih iz društva tog doba i elemenata fikcije, odnosno umetničke obrade i nadgradnje. Pikar je prvenstveno antiheroj, protagonist suprotan onima na koje je španska književnost do tada navikla. Dok je npr. u viteškom romanu lutajući vitez primer vrline, časti i hrabrosti, pikar je kukavica, prevarant, nemoralan, poklonik samo prizemnih strasti i telesne ljubavi. On u svoju borbu ne ide zbog ideala, već zbog praznog stomaka, a svoje bitke ne bije mačem, već sitnim trikovima i obmanama. Pikarski roman donosi i kritiku koncepta časti španskog društva tog doba, koja je izjednačavana sa materijalnom vrednošću. Stoga je pikaro kao antiheroj parodija tadašnjem plemiću. Motiv nečiste krvi pikara, kako se podvrsta razvijala, bivao je sve izraženiji. Tako npr. *Lasariljo* govori samo o nečasnom životu svojih roditelja, dok će *Gusman* u portret sumnjive porodične prošlosti smestiti i lik svoje babe. Obeležen na rođenju, pikar je automatski sprečen da napreduje na društvenoj lestvici. Ako se nekada i

popne koji stepenik više, uspon biva instrumentalizovan zarad snažnijeg efekta pada i neminovnog vraćanja na dno. Jedini motiv svakog njegovog delovanja je glad. Ona je možda najizraženija kod Lasarilja, mada opstaje i kod njegovih sledbenika, ali nešto slabije izražena. Osim što su manje gladni, njegovi sledbenici služe se i visprenijim smicalicama, koje su takođe neizostavna crta pikarskog portreta. Pikar vara i obmanjuje, luralica je i probisvet, prestupnik i sitni kriminalac. On je prosjak i sluga mnogih gospodara. Isti taj sluga na početku je samo nevino dete, lišeno ljubavi, podrške i vaspitanja. Nezaštićen je i neprilagođen, a okrutno društvo od njega će načiniti sebičnog, a nekada i paksonog delikventa. Da li će glavni lik pridobiti naklonost čitalaca, zavisi od načina na koji ga tretira autor (npr. Lasaro je u svojevrsnoj milosti svog anonimnog tvorca, dok je Kevedo prilično surov prema Pablosu). Iako je prepušten samom sebi i suštinski usamljen, pikaro je okružen društvom, po pravilu lošim. On menja sredinu, ali ne i profil svog okruženja.

Kao što je već naglašeno, pikarski roman jeste izvorno španska podvrsta. Nameće se pitanje zašto nastaje baš u Španiji. Odgovori na koje nailazimo su različiti, ali dominira onaj da je pikarski žanr reakcija na epsku književnost uopšte, odnosno konkretno na viteški roman (česte su komparativne analize dva potpuno suprotna glavna lika- Amadisa i Lasarilja). Na taj način svetu ideala, časti, hrabrosti, plemića, uzvišene ljubavi suprostavljen je svet prevare, nemoralna, kukavičluka, probisveta i niskih strasti. Pored svega navedenog sudar ove dve struje prvenstveno je sudar idealističkog i realističkog književnog toka. Pikarski roman uzeće protagonistu iz najnižih društvenih slojeva, njegove epizode dobiće vezivnu nit i formirati koherentnu celinu, a time će ova podvrsta postati jedna od bitnih osnova modernog romana.

Lasariljo kao pikarski roman

Kao što je već navedeno, godine 1554. u Španiji je objavljen prvi pikarski roman *Život Lazarčića sa Tormesa, njegove zgrade i nezgrade (La vida de Lazarillo de Tormes, y de sus fortunas y adversidades)*. Autor ovog dela je nepoznat, a pokušaji utvrđivanja njegovog identiteta bili su praćeni brojnim polemikama. Tako je autorstvo iz različitih razloga pripisivano, između ostalih i fra Huanu de Ortegi (Fray Juan de Ortega),

Dijegu Urtadu de Mendosi (Diego Hurtado de Mendoza), Lopeu de Ruedi (Lope de Rueda), Huanu de Valdesu (Juan de Valdés) i drugima. Anonimnost tvorca nije jedina misterija koja se vezuje za ovo delo. Stručnjaci se nisu usaglasili ni u vezi sa datumom nastanka. Na osnovu podataka iz samog teksta romana (gde Lasariljo govori o smrti svoga oca), Batajon (Bataillon, 1969: 203) smatra da je delo nastalo u periodu između 1540. i 1550. godine, a i da je neposredno posle tog i objavljeno. Knjiga je štampana u Burgosu, Alkli de Enares i Antverpenu. Već 1559. godine našla se na Indeksu knjiga zabranjenih od strane Inkvizicije i nakon toga nije objavljivana do 1573.

Roman je napisan u formi epistolarne pseudoautobiografije. Već u prologu protagonista koji je u tom momentu oženjen i službuje kao telal, najavljuje retrospektivni prikaz svog života, a sve radi objašnjenja *slučaja*. Lasaro će početi svoju pruću od momenta rođenja u vodenici na reci Tormes. Otac mu je bio mlinar sklon potkradanju mušterija, a majka arapska naložnica- dakle, roditelji sumnjivog morala. Kroz sedam poglavlja knjige Lasaro će biti sluga brojnih gospodara. Najveći deo romana prikazuje život dečaka od njegove dvanaeste do četrnaeste godine. Prva tri poglavlja su znatno obimnija od ostalih, dok su četvrto i šesto kratki i ne sadrže detalje. U poglavlju sa prodavcem bula (petom) Lasaro iz protagoniste prerasta u naratora scena kojima prisustvuje. Epizode su date linearno, a dotadašnja praksa nepovezanosti poglavlja se ukida- ona su ovde i te kako povezane, kako samim protagonistom, tako i razvojem njegovog lika i različitim stilskim postupcima. Kada su u pitanju Lasariljovi gospodari, svaki naredni biva suroviji od prethodnog. Sveštenik je okrutniji od slepca, a treći, štitonoša je jedini među njima koji će izazvati simpatije dečaka. Lasaro ili napušta svoje gospodare, ili biva oteran, a štitonoša će biti taj koji će napustiti svoga slugu. Od tog momenta vreme u delu teče brže. Lasariljo će službovati kod fratra reda Milosrdne braće, prodavca bula, kapelana, žandara, da bi se njegova pripovest završila kod arhiprezvitera.

Anonimni autor ovog romana u fokus stavlja teme časti i vere. O prvom će biti detaljnije reči u nastavku ovog rada. Što se teme vere tiče, dovoljno je uočiti da su pet od devet Lasariljovih gospodara crkveni službenici. Svaki od njih je predstavljen krajnje negativno i nehrišćanski.

Svi oni zajedno učestvuju u dekadentnom odrastanju Lasara, nekada samo nevinog deteta.

Osim što se bavi gorućim temama realnosti svog doba, anonimni autor verno prikazuje i geografske i istorijske elemente priče svog protagoniste. Tako ćemo se sa Lasariljom naći u brojnim španskim gradovima (Salamanki, Almorohu, Eskaloni, Torihosu, Makedi, Toledu), ali i čuti podatke o nekim ekspedicijama, skupštinama itd.

Sam lik antijunaka prikazan je verodostojno i dat kao autonoman, odnosno kao preteča junaka modernog romana. Lasaro je lopov, varalica, društveni parazit, ali i dete koje naočigled čitalaca postaje delikvent.

Delo je pisano jezikom punim poslovice, igri reči, živim i verodostojnim dijalozima ljudi iz naroda. Obiluje ironijom i specifičnim humorom, ali i složenim stilskim sredstvima.

Ipak, iz obilja elemenata ovog romana koji bi se mogli detaljnije analizirati, izdvojićemo temu časti, kojoj ćemo se posvetiti nakon osvrta na još jednog predstavnika ove književne podvrste.

Buskon kao pikarski roman

Fransisko de Kevedo i Viljegas (Francisco de Quevedo y Villegas) (1580-1645) bio je značajna figura društvenog života svog doba- aktivan je bio u književnom, ali i u političkom domenu. Bio je svedok ekonomske i moralne dekadencije svoje zemlje tokom vladavine čak tri kralja- Felipea I (Felipe I), Felipea II (Felipe II) i Felipea III (Felipe III). Kevedo je bio čovek širokog obrazovanja, poznavalac klasičnih jezika, ali i francuskog i italijanskog. Nezaobilazno je ime španskog baroka i najznačajniji predstavnik konceptizma (*conceptismo*). Na početku svog književnog stvaralaštva bio je poznat prvenstveno kao pesnik- napisao je više idila, romansi i soneta, a poredili su ga i sa Petrarkom, jer je i on pisao dami koja mu nije uzvraćala ljubav. Autor je i brojnih asketskih, filozofskih i političkih dela, pisac poznat po nemilosrdnoj satiri.

U bogatom Kevedovom opusu nalazi se samo jedan roman, i to pikarski- *Žitije vrdalame po imenu don Pablos, primernog probisveta, slike i prilike mufljuza (Historia de la vida del Buscón llamado Don Pablos ejemplo de vagamundos y espejo de tacaños)*. Ovo delo napisao je u ranoj mladosti, sa 23-24 godine, a tekst je prvi put objavljen 1626.

godine. Ono je, uprkos plodnom piščevom stvaralaštvu, nesumnjivo jedan od najznačajnijih segmenata njegovog književnog identiteta i možda najzančajnija njegova tvorevina.

Buskon je, kao i *Lasarijlo*, pisan u formi epistolarne autobiografije, upućene „Vašoj Milosti“. Ipak, kod Pablosa ne postoji neki „slučaj“ zbog koga nam iznosi svoju životnu priču. Iza Pablosa naratora stoji, zapravo, sam autor. Samo obraćanje „Vašoj Milosti“, nekada biva zamenjeno obraćanjem „čitaocu“. Još jedna razlika u odnosu na *Lasarijla* je i to što nam Pablos ne daje informaciju o svom trenutnom stanju, tj. o tome šta mu se dešava u trenutku kada se retrospektivno osvrće na svoj život. Roman se sastoji iz tri knjige, od kojih prva ima sedam poglavlja, druga šest, a treća deset. Za prvu i treću moglo bi se reći da su znatno statičnije od druge.

Ovo delo, kao i sva iste podvrste, oslikava život pikara. Tematski gledano, ono nam ne donosi ništa novo- prikazuje odrastanje dečaka, koji raste u jednom bezdušnom, prestupničkom i mračnom svetu. Njegova specifičnost i književna vrednost leže isključivo u stilu. Kevedo mestralno pokazuje veštinu izobličavanja likova, građenja karikatura i grotesknih figura. Pablos kao antijunak govori o najužasnijim stvarima potpuno ravnodušno. Lišen je svake emocije. Sve skaradne i jezive slike on vidi samo kao zabavu. I ovaj pikarski roman nosi klasične tematske elemente žanra- kritiku crkve, odnos prema novcu, časti, a prisutni su i folklorni elementi. Izraz Keveda u ovom romanu je precizan, smeo, pun jezičkih obrta i igri reči. Takođe su prisutni karnevalski elementi, pominju se brojni praznici, a svaka od tri knjige prikazuje po jednu večeru koja je parodija na Tajnu večeru. Ali, pored brojnih elemenata i tematskih, ali naročito onih stilskih o kojima bi se moglo detaljnije govoriti, u ovom radu pozabavićemo se obradom teme časti u ovom pikarskom romanu.

Tema časti u *Lasarijlu* i *Buskonu*

Pikarski roman uvodi smenu u pisanu književnost- plastična ljupkost i idilične slike idealističke književnosti ustupiće mesto grubim i ne toliko lepim stranama društvene i životne realnosti. Svakako da je jasno da jedna, iole realistična slika španskog društva onog doba (koliko god ista

bila umetnički obrađena) mora kao jednu od esencijalnih tema imati temu časti. Dakle, zaokupljenost spoljašnjom časti (*honra*), pitanjem ugleda, zasnovanim na izgledu, odeći, imovinskom stanju i nasleđenom društvenom položaju središnji je deo pikarskog romana. Pikar, prema Batajonu, živa je negacija spoljašnje časti (*negación viva de la honra externa*), bilo da kao *Gusman* prezire njenu taštinu, bilo da je kao Kevedov *Buskon* narušava svojom odvažnošću (Bataillon, 1969: 203). On će, takođe, reći da je pikarski roman „pohvala obeščašćenom“ (*elogio del deshonorado*) koja se nudi „časnim čitaocima“ (*lectores honrados*) (Bataillon, 1969: 216). Prilikom bavljenja ovim aspektom pikarskog romana, od ključne je važnosti imati na umu razliku između španskih termina *la honra* i *el honor*. Prvi je, kao što je u prethodnim redovima navedeno, oznaka za spoljašnju čast, ugled. Drugi, pak, podrazumeva unutrašnje vrednosti, odnosno čestitost. U španskom društvu onog doba *la honra* je smatrana vrlinom. Pikaru- siromahu, litalici i siročetu, ona je apsolutno nedostižna. On materijalnog poseda nema, a jedino što je dobio u nasledstvo je „nečista krv“.

Lasariljo – tema časti

Lasariljo sa Tormesa sin je Tomea Gonsalesa (Tomeo González) i Antone Peres (Antona Pérez). Otac mu je bio prognan jer je karo žito od mušterija, a majka, nakon što je ostala udovica, kuvala je studentima i prala rublje konjušarima. Tako je službovala sve dok jednog dana nije rodila crnče. Dakle, *Lasariljo* već u prvim redovima, gde se govori o poreklu antijunaka, uvodi temu časti. Protagonista nam se predstavlja naizgled nevešto i sa blagom ironijom. Dete je prestupnika, ljudi sumnjivog morala, a polubrat mu je neke druge krvi. Eventualni pomak i napredak na društvenoj lestvici su nemogući- poreklo je unapred određivalo sudbinu pojedinca. Konceptija časti bila je jasna- sa njom se čovek ili rađa, ili je nikada ne može steći. Sam Lasariljo, pripovedajući nam o svojoj službi kod slepca, kaže: „Zadržavam se, Milostivi, na ovim malenkostima da bih pokazao koliko vrlina mora da poseduje čovek

niskog porekla da bi se popeo više, a koliko poroka onaj drugi da nisko padne“.¹

Ipak, taj izobličen odnos prema časti i opterećenost istom, najbolje se vide u trećem poglavlju romana. U Toledu Lasariljo sreće štitonošu, „pristojno odevenog i uredno začesljanog, staloženog koraka i držanja“² i počinje da mu služi. I dok dečak jedva čeka da na svojim leđima ponese obilan teret namirnica za domaćinstvo, novi gospodar prolazi tezge ne zastajući. Misu prati s punom pobožnošću, a katedralu napušta poslednji. Pre nego što novom slugi poveri saganje ogrtača, mora se uveriti da su ovome ruke čiste. Umerenost u jelu i piću smatra najvećom vrlinom, što je u očaj bacalo njegovog slugu. Umesto da kod njega utoli glad, Lasariljo je sa štitonošom delio isprošen hleb i razmeštao mu bedni krevet. Ali, dok štitonaša ide ulicom sigurnim korakom, s gospodskim držanjem i ogrnut plaštom, niko ne bi ni naslutio kakve se poderane krpe kriju ispod površine. Lasariljo je vrlo brzo shvatio šta je iza plemićke titule njegovog gospodara. Ipak, jedino njega nije video kao neprijatelja, nije pokušao da ge prevari, već ga je iskreno žalio. Nije zamerao onom koji nema, jer samim tim ne može ni da dâ. Jedini on je imao srca u odnosu prema dečaku- nije ga maltretirao, nije mu se rugao. Ovo je ujedno i jedini hrišćanski odnos dva lika u delu (uprkos prisutnosti brojnih likova iz sveta sveštenstva)- ovde gospodar i sluga dele glad. Prazan stomak, loša postelja, sirotinjski i tuđ krov, golotinja pokrivena ogrtačem- to je bila sva imovina ovog Lasariljovog gospodara. Ali kako je isti pripadao plemstvu (doduše najnižem), nedopustivo je bilo da istinu svog stanja pokaže svetu. Držao je čačalicu među zubima, odajući tako lažan snal prethodnog obilnog obroka. Brinuo je o tome da mu gospoda koju sreće prva skine šešir, jer je to, kako kaže, bilo jedno od pitanja časti „na kojima danas počiva dobro čestitih ljudi.“³ Činjenica da je živeo laž, za njega nije imala značaja. Razmišljajući o štitonoši, Lasariljo će reći:

¹ *Život Lazarčića sa Tormesa, njegove zgode i nezgode*. Prevela Jasna Stojanović. Beograd, Lapis, 1995.

p.11

² *Idem*, p. 35

³ *Idem*, p. 50

„Ah, Gospode, koliko li si takvih rasuo po svetu- zbog prokletog častoljublja istrpeće čak što Tebe radi trpeli ne bi!“⁴

Spoj lika pikara i osiromašenog plemića, po mišljenju Batajona, zaslužilo je vrednost arhetipa, otvorivši put bezbrojnim kasnijim karikaturama spoljašnje časti i protiv-časti kojima pikarska književnost obiluje (Bataillon, 1969: 216). Lasariljo, za razliku od svog gospodara, ima pravo da prosi. Štitonoša, pak, ne da nema prava da prosi, već ne može ni da izađe na ulicu ako nije odeven kako priliči čoveku njegovog soja. On je, zapravo, samo lutka na pozornici, žrtva iskrivljenih društvenih shvatanja, slika i prilika dalekosežnosti granica do kojih se išlo da bi se održao privid spoljašnje uglađenosti.

Zanimljivo je primetiti da ni štitonoša, kao ni ostali likovi u delu, osim dečaka, nemaju ime. Svi su označeni samo svojim titulama ili zanimanjima, što je jedan od dokaza da kao pojedinačni likovi nisu ni bitni. Njihova funkcija je isključivo da predstavljaju socijalnu klasu kojoj pripadaju.

Pikarova pripovest završava se tako što upoznaje čitaoce sa svojim trenutnim blagostanjem. Njegova jedina životna potreba je zadovoljena, a njegov jedini cilj je ispunjen- pošto ga je arhiprezviter oženio svojom služavkom, uredno je dobijao pšenicu, u praznične dane i meso, ali i stare čakšire. Dakle, najveći neprijatelj- glad, je savladan. Čak je imao i stalan krov nad glavom. Da pikarova sudbina ne može pobeći obeleženosti na rođenju, potvrđuju i zli jezici, koji su govorili da je njegova čestita žena pre njihovog braka rađala, a da i dalje arjiprezviteru postelju namešta i jelo priprema. Čast nije nasledio, a kako je ni steći nije mogao, bez nje i ostaje. Nego, pošto vrlo brzo gubi ambiciju da istu dosegne, on ostaje vrlo zadovoljan, kako sam kaže, na vrhuncu svoje dobre sreće.

U prvom delu romana Lasariljo nije pravi pikar jer čezne da postane imućan. Pravi pikar je zadržati nekonformista, neko ko ne mari za izgled, već se podsmeva društvu koje počiva na površnosti i laži. Pikarovu ravnodušnost prema konvencijama društva Batajon vidi kao obnavljanje renesansne teme preziranja dvora (*menosprecio de corte*).⁵

⁴ *Idem*, p. 41

⁵ *Idem*, p. 207

Satira pikareske, uperena protiv časti, oslikava se direktno u navedenim situacijama, ali i indirektno putem motiva novca, na kom se čast tada i zasnivala. Anonimni autor *Lasarilja* neće poštediti satire ni odnos prema veri, što će se videti kroz surove likove Lasariljevih gospodara koji su bili crkveni službenici.

Kako je pitanje časti mučno opterećivalo noseći stub bića španskog društva onog doba, a isto je (kao što je više puta navedeno) usko povezano i sa „novim hrišćanima“ (*cristianos nuevos*), Batajon je ponudio interesantnu mogućnost o autorstvu Lasarilja. Naime, imajući u vidu da je Mateo Aleman bio „novi hrišćanin“, Batajon ne isključuje mogućnost da je i tvorac *Lasarilja* „sumnjivog“ porekla, te da zato namerno ne potpisuje delo. Nego, kako zbog nepostojanja dovoljnog proja pouzdanih činjenica, koje bi potkrepile ovu mogućnost, ali i primarnosti ispitivanja „čistoće krvi“ kod likova u delu, Batajon se neće ozbiljnije baviti ovim pitanjem.

***Buskon* – tema časti**

Sledeći praksu pikarskog romana, Kevedo će svoje jedino delo ove podvrste (a ujedno i svoj jedini roman) početi slikama iz detinjstva pikara. Pablosov otac bio je berberin i pijanica. Pošto se stideo svog zanata, govorio je da „obrađuje lica i kroji brade“ (Kevedo, 2004: 9). Majka mu je bila podvodačica, čuvena po tome što je umela devojkama da vrati izgubljeno devičanstvo. Ljudi nisu verovali u to da je stara hrišćanka. Mlađi brat, koji je pomagao ocu u potkradanju mušterija, skončao je od posledica bičevanja u zatvoru. Sve u svemu, Pablosova porodica je upravo onakava kakvu ima pravi pikar- iz niskog staleža, poročna, prestupnička i nečasna.

U prvim poglavljima romana dečak će pokušavati da svojim trudom stekne čast koja mu nije data na rođenju. Sam govori kako je drugačiji od svojih roditelja i kako od malena misli na viteški način. Iako je završavao u zatvoru i bio primoravan da prosjači, imao je jaku volju i rešenost da se uči vrlini. Roditelji su razmišljali kojim mutnim zanatom bi bilo najbolje da se bavi, ali Pablos je ipak uspeo da ih ubedi da ga pošalju u školu. U tom periodu dečak je još daleko od pikara. Još mu nije jasno da mu sva rešenost ovog sveta nije dovoljna da nadvlada ono što je već ispisano.

Tako će, po polasku u školu, slušati učitelja i činiti mu usluge, a sbližiće se sa don Dijegom, plemićkim sinom. Detinji zanos ka boljitku odmah će uzdrmati školski drugovi, dajući mu nadimke po očevom zanimanju- don Secikesa, don Pijavica. Rugaće mu se i govoriti da je „sin kurve i veštice“ (Kevedo, 2004: 12), što će u Pablosu izazivati stid. Kada su ga otvoreno zadirkivali, pravio se da ne shvata o čemu je reč. Celokupna atmosfera, uprkos pokušajima da je ne vidi i previdi, na Pablosa ostavlja dubok trag. Kod kuće mu je još gore nego u školi, počinje da sumnja da je sin svoga oca i odlučuje da napusti roditeljski dom. Vera da sam može promeniti nešto u svom društvenom položaju i način na koji ga drugi gledaju, neće zadugo živeti u njemu. Nakon što pretrpi batine, susretne se sa svetom u kojem će ga pljuvati i fekalije mu poturati u postelju, Pablos odlučuje da promeni svoj život.

U završnim glavama prve knjige prisustvujemo buđenju pikara. Kevedo ovde nimalo ne odstupa od obrasca pikarskog romana. Sasvim uspešno, zlosrećno dete nemoralnih roditelja odvajava od sveta nade u bolji život i pušta ga u svet nasilja, prljavštine, pokvarenjaka, dželata i podvodačica.

Pablos će u ostatku romana biti prevarant i prestupnik. Sve ono što je ranije trpeo, sada će on raditi drugima. Kada je uvideo kako okolina funkcioniše, odlučio je da odabere drugi način preživljavanja. Čak je postao vispreniji prevarant od svih ostalih. Podzemlje je postalo sredina na koju se sasvim adaptirao i kojom je vladao. Za svoje mesto u društvu počeo je da se bori prevarama.

Koliko je poreklo bitno za shvatanje lika pikara i njegovog odnosa prema časti, vidi se i u tome što Pablos, koliko god da beži od kuće, od svoje obeleženosti njome ne može pobeći. Vest o smrti oca sopštice mu ujak-dželat pismom. Kevedo majstorski koristi ironiju i smrt osuđenika na vešala opisuje kao herojsku.

Otkaz u službi don Dijega neće ga, kao Lasarilja, uputiti drugom gospodaru. Pablos je znatno kompleksniji lik od svog preteče, pa će sam reći: „ ... viši su vrhovi kojim stremim i želim da imam više moći“ (Kevedo, 2004: 45).

Kakda je raskrstio s teretom porodičnog srama (bar što se tiče samog postojanja njegovih roditelja) i sa službovanjem kod drugoga, Pablos

kreće u novi pokušaj osvajanja onog što se nazivalo čašću. Po dolasku u Madrid, reći će: „Razmišljao sam o mnogim teškoćama koje sam imao na putu časti i vrline, jer je najpre trebalo zataškati ono malo što su ih imali moji roditelji, pa potom imati još toliko, da me više niko ne bi mogao prepoznati. Ove časne misli toliko su mi se dopale da sam sâm sebi na njima zahvaljivao. Govorio sam: „Više treba sebi da zahvalim, jer nisam imao od koga da se naučim časti, niti na koga da se ugledam u njoj, negoli onaj ko je od svojih dedova nasledi“ (Kevedo, 2004: 54). Koliko je veliki pritisak nasleđenog tereta vidi se i u tome što protagonista konstantno beži tamo gde ga niko ne poznaje. Iz mesta porekla beži zbog glasa koji su mu ostavili roditelji, a kasnije privremena boravišta napušta zbog reputacije stečene sopstvenim nedelima. Život je vodio tako da mu je najveće dostignuće bilo uspešno prevariti i ostati anonimn. Opisujući svoju marginalizovanu družinu, Pablos kaže: „Pre svega treba da znate da u prestonici uvek postoji najgluplji i najpametniji, najbogatiji i najsiromašniji, i da ima krajnosti u svim stvarima; da se tu zli prurušavaju i dobri skrivaju i da ima ljudi od moje vrste, kojima se ne zna ni odakle su otišli, ni kud su pošli, niti bilo kakava loza od koje takvi potiču. Među sobom se razlikujemo po različitim imenima; jedni od nas nazivaju se vitezovi praznodžepci; drugi šupljikci, podvaladžije, prdziveci, praznotrbići i psetovići.

Naša je zaštitinica podvalaška veština; stomake najčešće punimo vazduhom, jer velika je muka dobiti hranu tuđim rukama. Mi smo strah i trepet na gozbama, crvotočina po podrumima, rak-rana na loncima, i uzvanice na silu. Tako se prehranjujemo vazduhom, i šetamo srećni i zadovoljni“ (Kevedo, 2004: 77).

Uz don Toribija (don Toribio), lažnog plemića, i sam je počeo da se predstavlja kao don Ramiro de Gusman (don Ramiro de Guzmán). Uz njega je naučio važnost sopljašnjeg izgleda, odnosno časti koja se na njemu zasnivala. Pozajmljivao je konja i odelo, pretvarao se da ima lakeja, na prevaru osvajao naklonost dama (a one su bile samo predstavnice društva koje je cenilo tu spoljašnju, prividnu čast). Nije bilo dovoljno izgledati kao plemić, potrebno je bilo i znati lagati, pretvarati se, posuti ogrtač mrvama i čačkati zube neposredno posle vremena za obed.

Sa temom časti, usko je povezan motiv novca. Pablos je nakon smrti roditelja otišao po nasledstvo, on i njegova družina imali su decu koja su za njih prosjačila, a neretko su i otimali decu bogatih, pa ih navodno pronalazili i vraćali roditeljima za naknadu. Pisao je stihove i molitve, takođe za novac.

Dakle, Pablos je po potrebi glumac i pesnik. Okoreli je kockar. Kako vreme odmiče, on je sve više ogrezao u svetu kriminala. Na kraju će ubiti dva čoveka, a zatim otići u Indije.

Jasno je da se, već objašnjeni, koncept časti španskog društva onog doba u ovom romanu, uz veoma naglašenu ironiju i seriju ispraznih likova, koji su samo lutke na pozornici, izvrgava ruglu i oštroj kritici. Pablos na početku pokušava da bude drugačiji od primera koje ima u neposrednoj okolini. Kada je platio batinama i poniženjima, prešao je s druge strane zakona, zatim živeo život lažnog viteza, da bi na kraju postao ubica.

Zaključak

Pikarski roman, izvorno španska podvrsta, za osnovnu temu ima temu časti. Da bi se ista posmatrala u ovom realističkom žanru, neophodno je imati u vidu koncepciju časti španskog društva u 16. i 17. veku, odnosno razlikovati spoljašnju čast (koja se zasnivala na materijalnim elementima) i časti koja je osnovu imala u moralnim i ljudskim vrednostima.

U oba, ovde pomenuta pikarska romana, ovaj segment društvene realnosti nalazi se u fokusu. Protagonisti, Lasariljo i Pablos, deca su is socijalno najnižih slojeva, rođeni od sumnjivih roditelja i nečiste krvi. Prvi će, bez naročitih ambicija, gledati kako da utoli glad i da se što bezbolnije provuče kroz život. Kroz galeriju likova-karikatura, bezimernih i nevažnih pojedinačno (važni su samo kao predstavnici svoje društvene grupe) anonimni autor pokazuje posledice tereta nasledne časti, čistoće krvi i lažne religioznosti, licemerja. Kevedo će, kroz lik Pablosa, prikazati nešto kompleksniji svet, koji opet, funkcioniše na isti način kao i Lasariljov. Antijunaci su međusobno različiti- Pablos je, kao lik, razvijeniji, većih ambicija, ali opet svojim poreklom unapred osuđen na propast. Osim što prikazuju čast kao datost, oba romana oslikavaju i

nemilosrdnu surovost društva, koje dečake odbacuje i maltretira još od njihovih prvih pokušaja da u njemu pronađu svoje mesto. Sam kraj njihovih prikazanih priča je drugačiji- Lasariljo će naći svoje utočište i ostvariti cilj (imaće krov nad glavom i obrok u tanjiru), dok će Kevedo od Pablosa napraviti ubicu i poslati ga za Indije.

Pikareska svakako jeste jedan oštar prikaz izvitoperenosti tadašnjeg španskog društva. U *Lasarilju* ona se prvenstveno koristi karikaturom, dok je u *Buskonu* osnovno oruđe žestoka ironija. U prvom su vidljivi i šaljivi elementi, dok je drugi suroviji, prljaviji i mračniji. Ipak, nesumnjivo je da imaju čvrst vezivni element- gorčinu.

Literatura

1. *Život Lazarčića sa Tormesa, njegove zgrade i nezgrade*. Prevela Jasna Stojanović. Beograd, Lapis, 1995.
2. B. Pedraza, Felipe. Rodríguez, Milagros, El (1980) „Lazarillo de Tormes“ y la creación de la novela picaresca. In *Manual de la literatura española. II Renacimiento*. Pamplona, Cénlit Ediciones, pp. 221-258.
3. Basanta, Ángel (1983) “Introducción“, “Orientaciones para el estudio del *Buscón*“. In Carreter, Fernando Lázaro, Basanta, Ángel (ed). *El Buscón*. Madrid, Castalia didáctica, pp. 19-50, 235- 250.
4. Bataillon, Marcel (1969) *Pícaros y picaresca*. Madrid, Taurus.
5. Giljen, Klaudio (1982) „Ka definiciji pikarskog“, In *Književnost kao sistem*. Beograd, Nolit, pp. 75-105.
6. Giljen, Klaudio (1982) „Žanr i protivžanr: Otkrivanje pikarskog“. In *Književnost kao sistem*. Beograd, Nolit, pp. 130-149.
7. Jauralde Pou, Pablo (coordinador) (1990) “Introducción biográfica y crítica“. In *El Buscón*. Madrid, Clásicos Castalia, pp. 7-33
8. Kevedo, Fransisko de (2004) *Žitije vrdalame po imenu Don Pablos, primernog probisveta, slike i prilike mufljuza*. Prevela Aleksandra Mančić. Beograd, Rad.

9. Mančić, Aleksandra (2004) „O piscu i delu“. In *Žitije vrdalame po imenu Don Pablos, primernog probisveta, slike i prilike mufljuza*. Beograd, Rad, pp. 141-147.
10. Rey Hazas, Antonio (2003) *Deslindes de la novela picaresca*. Málaga, Universidad, pp. 464.
11. Rey Hazas, Antonio (1990) *La novela picaresca*. Madrid, Anaya.
12. Sevilla, Florencio (coordinador). *La novela picaresca española*. Madrid, Castalia, 2001, 1168 pp.
13. Soldatić, Dalibor (1985) „Pikarski roman“. In Pavlović-Samurović, Ljiljana, Soldatić, Dalibor, *Španska književnost 1*. Beograd, Nolit, Sarajevo, Svjetlost, pp. 262-265.
14. Stojanović, Jasna (1995) „Pogovor“. In *Život Lazarčića sa Tormesa, njegove zgrade i nezgode*. Beograd, Lapis, pp. 69-77.

Andrijana S. Đordan

Maja M. Ćuk

**THE CORNERSTONES OF SPANISH PICARESQUE-
LAZARILLO AND BUSCÓN AND THE THEME OF HONOUR**

Abstract: This paper deals with the theme of honor in two main representatives of the picaresque novel subgenre - *Lazarillo* and *Buscón*. After the introduction, which provides an overview of the Spanish novel in the 16th and 17th centuries and its key subgenres, detailed attention is dedicated to the picaresque novel as a national subgenre. The selected representatives are presented through all important factual information, their formal and content characteristics. The paper focuses on treating the theme of honor in these two literary works, observed from the perspective of the character of the protagonist, the anti-hero – picard (*pícaro*), but also from the perspective of his family and social context. Special emphasis is on the idea of differentiation of the idea of honor, which can be seen as external – material or internal - human and moral.

Keywords: picaresque novel, picard, the theme of honor, *Lazarillo*, *Buscón*